

Nahlédnutí do odkazu Rudolfa Steinera

Miluše Kubíčková

„O duchu je nutné mluvit, ale je také nutno brát ohled na formy, kterými jsou lidé v tomto vědeckém věku zvyklí mluvit.“ Rudolf Steiner

Filosofie svobody

Výchozím studijním polem zakladatele anthroposofie, velkého myslitele na přelomu dvacátého století, zasvěcence dr. Rudolfa Steinera (1861-1925) nebyla pouze filosofie a různé duchovní proudy, ale též přírodní věda. V přesvědčení, že exaktní vědeckou metodou lze proniknout i do oblasti ducha mohl oprávněně tvrdit, že neexistují žádné zásadní hranice poznání. Pojednává o tom ve svém prvním významném díle *Filosofie svobody*, odpovědi na odvěkou touhu lidstva po nalezení pravdy. Odmítal všechno myšlení, které odvádí od skutečnosti a ústí do abstraktních teorií. Abstraktní myšlení je vlastně zbytkem dnes nevhodného starého jasnozření. Kládl důraz na živé, pohyblivé myšlení a cestu k srdci vedl přes hlavu. Myšlení je možné proměnit v nový nástroj poznání a tím se zároveň mění i duševní život. Přiměřeným výcvikem se dá posilnit i vůle k vědomí sebe sama. Nepravdivým, nesprávným či nemravným myšlením se člověku zatemňuje duchovní svět.

Podmínkou i důsledkem vývoje správné cesty k pravdě je vnitřní svoboda člověka: „Co nazýváme dobrem, není to, co člověk dělat má nebo musí, ale co dělat chce ze svobodné vůle.“ Svobodu je možné pěstovat usilováním, prožívat cítěním a myšlením poznávat, třeba těmito slovy: „Svobodo! Ty přátelské, lidské jméno, které v sobě zahrnuješ všechno mravně oblíbené, čeho si mé lidství nejvíce váží a nečiníš ze mne ničímho služebníka, jež nestanovíš jen zákon, nýbrž vyčkáváš, co moje mravní láska sama pozná jako zákon, protože vůči každému pouze vnucenému zákonu se cítí nesvobodná.“ V životopise *Má cesta životem se pak* Steiner přiznává, že ve své Filosofii svobody hledal sílu, která by vedla z mravně lhostejného světa do světa mravních hodnot. Podmínku duchovní cesty člověka spatřoval ve svobodném úsilí o mravní čistotu. Mezi vývojem sil intelektuálních a morálních totiž není shoda. Ty první jdou vzestupně, ty druhé se opožďují.

Inspirace dílem J. W. Goetha

Zásadní vliv na Steinerův myšlenkový růst mělo dílo vůdčí osobnosti kultury 18. století J. W. Goetha, jeho drama Faust, přírodovědecké objevy, otázky poznání a při vstupu na pole esoteriky jeho záhadná poetická pohádka „O zeleném hadu a krásné Lilii“. Rudolf Steiner byl několik let dokonce pořadatelem Goethova díla a jako dosud nikomu se mu podařilo rozpoznat a dále rozvinout jeho podstatný přínos: způsob jak překlenout protiklad vnitřního a vnějšího spojením myšlenky v její duchovní podstatě se smyslovou zkušeností. Goethe tím oživil ztracenou souvislost mezi člověkem, přírodou a vesmírem, mezi hmotou a duchem. „Jako Galileo stanovil zákony mechaniky, stanovil Goethe zákony organického života“. O vědě soudil, že „je nejen disciplinou shromažďující vědění o fyzickém světě, ale zároveň vnitřní cestou duchovního rozvoje... Věda klade nejen přísné nároky na schopnosti pozorování a myšlení, ale i na schopnosti naladit se na duchovní dimenze, které prostupují vše fyzické.“ Cíl a smysl svého bádání Goethe viděl ve snaze být sám skrze pozorování tvořící přírody na této její tvorbě účasten. Podařilo se mu to, když našel nadřazený tvůrčí princip, který působí v každé rostlině, v nehmotné prarostlině - entelecheje nebo tvořivě-bytostné ideje - projevující se skrze konkrétní rostliny. Růst rostliny se podobá plynule v rytmu probíhající změně podoby, její metamorfóze. Tento Goethův objev Rudolf Steiner dále na vyšší úrovni rozvíjel, především aplikací na duševní život člověka jako metamorfózy organického života.

Umělecky ztvárněná Anthroposofie byla později z úcty k velkému mistru pojmenována *Goetheanum*. Její první dřevěné provedení, které lehlo popelem, tak i druhé již betonové stojí na vršku švýcarského městečka Dornachu. Dnes je sídlem světové anthroposofické společnosti, svobodné vysoké školy duchovní vědy i místem setkání anthroposofických iniciativ včetně Obce křesťanů a duchovních uměleckých představení, především Goethova Fausta a čtyř Steinerových mysterijních dramát.

V budově nového Goetheana je umístěna velkolepá devítimetrová plastika zvaná „Skupina“, kterou Rudolf Steiner ztvárnil spolu s výtvarnicí Edith Marion. Jsou v ní znázorněny tři postavy: uprostřed vznešená postava reprezentanta lidstva a po jeho stranách symboly dvojího pokušitelského zla: Lucifer a Ahriman. V duševním životě jsou snílkovství, fantastičnost, rozmazané pocíťování ducha se sklony k úletům spojeny se silami luciferskými. Naopak síly ahrimanské způsobují tuhnutí, strnulost, pedanterii, spekulantství, odklon od duchovna. Svým uměleckým dílem Steiner lidstvo vyzývá k

neustálému rozpoznávání obojího zla. Vyvarovat se jejich vlivu lze jen vytvořením rovnováhy jako výsledku nalezení středu - Krista. Ubránit se vlivům dvojího zla, které vždy sídlí i v naší duši, pomáhá proto cílevědomá sebevýchova založená na sebepoznání. Účinnou posilou je studium duchovních textů, duševní cvičení, meditace a modlitba. Toto úsilí je dnes nezbytné, protože formy života přejímají do sebe něco jako odlidštěnou strojovost. (Vztah tří bytostí Skupiny pomáhá uchopit forma tzv. lemniskáty, ležaté osmičky používané v eurytmii.)

Antroposofie a trojčlennost

Uceleným plodem bádání Rudolfa Steinera je souhrn duchovnědných poznatků a moudrostí nazvaný antroposofie. Jméno samo prozrazuje její vlastní cíl a smysl: poznání člověka - anthropa prostřednictvím moudrosti - sofie, která jej má vést k sebe-poznání, sebe-vědomí a k sebe-výchově. Antroposofie je vlastně dovršením správně vybudované antropologie jako vědy o člověku, získané poznáním smyslovým a rozumovým. Plné pochopení lidské bytosti teprve povyšuje tuto přírodní vědu na úroveň vědy duchovní.

Již v roce 1916 Steiner v přednášce *Úkoly duchovní vědy* upozornil na to, co antroposofie není. Nemá nic společného s vírou ve stěhování duší a především s chorobnými stavy extáze, kdy je vědomí ztlumeno a v tomto abnormálním stavu člověk mluví z podvědomí. Při správném postupu zůstávají všechny projevy člověka i při změněném stavu vědomí nezměněny. Jinak je tomu v práci s virgulemi, proutky a kyvadlem. Jejich používání není součástí duchovnědného, ale pouze zjemnělého bádání přírodovědného. Může být dokonce užitečné, protože pomáhá ověřovat působení určitých vlivů na člověka.

Steinerův pohled na člověka vychází z ideje trojčlennosti promítnuté do souhry těla, duše a ducha. Duše hostící ducha se projevuje přes nervově smyslový systém myšlením, které se váže na hlavu. Rytmický systém srdce a plic odpovídá citění a vůli souvisí se systémem zažívacím a končetinami. Nestačí jenom vypočítávat, že člověk má tělo fyzické, éterné, astrální a bytostné jádro Já, ale hledat způsob, jak je možné tyto složky jednotného celku člověka poznat a správně využít. Jako můžeme rozložit spektrum na jednotlivé barvy, aby je bychom je mohli studovat, tak je třeba rozčlenit lidskou bytost, abychom ji opravdu poznali. Duchovní věda tedy ukazuje, že člověk jako celek je výrazem svých jednotlivých odstínů.

Materialistická věda neví o těchto jemnějších člancích člověka a proto je nemůže rozlišit a využít co do jejich úkolu pro život. Běžně se rovněž neví, že ve spánku dochází u člověka k odpojení dvojice těla astrálního a jáského od těla fyzického a éterného. Klidná noc je pramenem nové síly pro fyzické i životní tělo, zvláště pro mozek, nositele intelektuality. Podle duchovnědného bádání přináší noc člověku posilu z duchovního světa setkáním s vyšším já, andělem strážným. Avšak ani ten neklidnější spánek neposílí v člověku jeho mravní hodnoty, ty lze vypěstovat jenom za dne. Bdělý život na Zemi je jedinou příležitostí stát se dobrým, morálním, dozrát v člověka k obrazu Božímu a ochránit se před zlými vlivy.

Vztah cesty k duchu a mravnosti je zásadní, zdůrazňoval Rudolf Steiner: „Snažíš-li se udělat jeden krok kupředu v poznání skrytých pravd, učiň zároveň tři kroky kupředu ve zdokonalování svého charakteru k dobru.“

Uznání trichotomie člověka má prastaré kořeny, na něž Steiner často upozorňoval. Od čtvrtého století vědomí o duchu člověka již odumíralo a pak definitivně od konce 9. století po osmém ekumenickém koncili již převládlo dogma o dvoučlennosti člověka. Původní idea trojčlennosti působila ještě asi do třetího století i u představitelů ranného křesťanství, kteří byli ovlivněni svěžím řeckým myšlením. Patřili k nim apoštol Pavel, myslitelé Tertullianus, Klemens z Alexandrie, Origenes a další. K předkřesťanským trichotomistům, z nichž někteří uznávali dvě duše s různými funkcemi a pojem ducha vyjadřovali slovem nous = rozum, patřili ve starém Řecku filosofové Platón, Aristoteles, Plutarchos, stoikové a další. Pojetí trojnosti v poznání zastávali samozřejmě gnostikové, katolickou církví označovaní za kacíře. (O gnózi bude řeč později.)

Člověk jako tříčlenná, ale i vícečlenná bytost je tématem Steinerova spisu *Úvod do nadmyslového poznání světa a určení člověka* a především další významná kniha *Tajná věda v nástinu*. Zde v kapitole Světový vývoj člověka je zahrnuta i anthroposofická kosmologie spojující vývoj člověka s evolucí Země. V průběhu čtyř stadií - starého Saturnu, starého Slunce a starého Měsíce- se vyvinul vždy jeden z článků člověka počínaje fyzickou tělesností. Svým viditelným tělem je člověk příbuzný světu minerálnímu. Rostlině odpovídá tělem oživujícím, éterným již neviditelným, fyzické tělo prostupujícím a s bytostí zvířete je člověk spřízněn tělem duševním, emocionálním či astrálním. Osobitou, povýtce jen lidskou složkou je bytostné duchovní jádro, neboli Já. (Filosof Patočka zde mluví o svébytnosti.)

Pracují-li všechny složky v harmonii, je člověk zdrav. Fyzické tělo by se rozpadlo, kdyby ho neudržovalo pohromadě tělo éterné, dávající mu život. To zase upadne do

bezvědomí, když ho neprozařuje tělo astrální. A pokud by na ně nepůsobilo Já, by byly zapomenuty minulé zážitky. Vztah éterného a astrálního těla Rudolf Steiner přirovnával k pohybu hodinové a minutové ručičky hodin. Všechno, co se vyvíjí a mění pomalu a nesnadno, např. trvalé sklony spojené se čtyřmi základními temperamenty - cholerickým, sangvinickým, melancholickým a flegmatickým - je zakotveno v těle éterném. Všechno, co se mění rychleji, jako lidské nálady pohybují se rychle jako poloha minutové ručičky, a to ve spojení s astrálním tělem. Příslušníci určitého společenství jsou si v něčem podobní a mohou si prostřednictvím vlastností zakotvených v éterných tělech lépe rozumět. Liší se však individuálně svými osobitými rysy, které jsou spojeny s astrálním tělem. Udržování dobrých vztahů se společenství, ke kterému člověk patří podpoří éternou složku.

Je celoživotním úkolem každého zodpovědného člověka trpělivou sebevýchovou pečovat o tyto skryté, nadmyslové síly, o jejich spolupráci i správné využití. Jak říká Steiner: „Nechá-li člověk zpustnout svůj život, pozbývá souvislosti s nadmyslnem, nejen že zničí něco, čehož odumření ho může přivést k zoufalství, nýbrž tvoří svou slabostí překážku vývoje světa, v němž žije“ a jemuž je dle Martina Bubera přivtělen.

Rudolf Steiner inspirován Goethem rozvíjel svou duchovní vědu s vědomím, že „chceš-li poznat svět, pohleď sám do sebe. Chceš-li člověka znát, pohlédni do světa.“ Společným znakem dění v člověku i ve světě je pravidelnost, rytmičnost. Dnes žijí lidé nepravidelným, až chaotickým životem. Pouze sebevýchovou je možné, ba dokonce nutné vědomě vnášet do života rytmus, třeba tím, že budeme dělat něco vždy v určitou dobu, to je pravidelně. Vytrváme-li aspoň měsíc, vstoupíme již spontánně do rytmu života.

Steinerova pedagogika

Jeden ze svých velkých úkolů, dokonce své poslání, Steiner spatřoval ve vzdělání a výchově. Věnoval se mu od roku 1906 po celý svůj život. Pro učitele připravující se na své působení v novém typu tzv. waldorfských škol rozpracoval svoje pojetí trojčlenného člověka v jeho vývojových fázích ve *Všeobecné nauce o člověku* a ve spisech *Výchova dítěte a metoda vyučování*, *Výchova dítěte z hlediska duchovní vědy* aj. U nás je vydáván časopis pro pedagogiku Rudolfa Steinera s názvem *Člověk a výchova*.

Pojmenování nové školy „waldorfská“ bylo převzato ze jména továrny, jejíž majitel Emil Motl ji založil na žádost dělníků. Zde se tak mohla plně uplatnit originální pedagogika Rudolfa Steinera. Charakteristických znaků Steinerovy pedagogiky je několik: výchova tří

skupin smyslů, kterých je celkem dvanáct, výchova podle letory, temperamentu dětí, důraz na střední článek dítěte, na jeho rytmický systém a především vazba didaktiky i procesu výchovy na odlišná stadia dětského vývoje probíhajícího v sedmiletích. To je důsledkem rozpracování trojčlenného člověka přiměřeně každé ze tří základních věkových fází i s ohledem na postupný vývoj základních bytostných článků. Je to zároveň vnášení sedmiletého rytmu do evoluce dětské a mladé bytosti. Dítě do sedmi let, to je do výměny zubů je jako houba, učí se pouze napodobováním. Proto potřebuje, aby svět zastoupený učitelem byl dobrý a láskyplný. V druhém sedmiletí se rozvíjí city a obrazotvornost a jenom lehce se připravuje tvorba úsudku. Dítě do 14 let pak touží, aby svět byl krásný, potřebuje vzhlížet k ideálům. Závažným rozhraním je doba tzv. puberty, kdy se duše probouzí k samostatnosti, ke svobodě. Potom jakoby po třetí narozená bytost až do úplné dospělosti v jednadvaceti letech touží, byť třeba podvědomě, po světě, kterého by si mohla vážít. Jak náročný je proto dnes úkol učitele, aby takovýto svět dokázal svou osobností dospívající mládeži představit! Proto jsou požadavky kladené na učitele waldorfských škol opravdu velké. Jedná se nejen o sílu iniciativy, trpělivosti a vytrvalosti, ale o soustavný zájem o svět, o postoj k pravdě, fantazii i humor, o umění vnášet rytmus do všech činností a především o osobní odpovědnost. K elementárním podmínkám, aby mohl učitel těmto náročným požadavkům dostát jsou dobrovolná, ale pravidelná duševní cvičení a vytrvalá sebevýchova.

V poslední době velkého nárůstu waldorfských škol (v 58 zemích celého světa je jich téměř 960, vedle mnoha set škol mateřských, několika vysokých a řady středisek pro vzdělávání učitelů) začíná se v poměru k jejich „alternativním příbuzným“ - škol Montessori, Freineta, Tolstého aj. zřetelněji ukazovat, v čem je pedagogika Rudolfa Steinera při vši podobnosti zcela specifická. Řada zahraničních výzkumů již prokázala, že kvalita waldorfských škol nezávisí tolik na organizačních formách a objemu vědomostních požadavků, ale především na jejich sociálním klimatu. Rozhodujícím faktorem je zde tvořivá spolupráce učitelů s žáky a rodiči, bez jejichž dobrovolné pomoci by se škola nemohla úspěšně rozvíjet.

Reinkarnace a karma

Pro plné pochopení člověka s jeho jástvím Rudolf Steiner cítil potřebu otevřít tradiční duchovní téma: otázky osudu, karmy a reinkarnace. Věděl, že všechna stará mystéria stavěla na poznání, že osud lidí je vložen do rukou bohů. Ani on by bez duchovního

bádání nedokázal toto téma objasnit na vyšší myšlenkové úrovni přiměřeném době. Otázkám karmy se v té či oné míře věnoval po celý život, nejvíce však na konci svého života v roce 1924 během osmdesáti tří přednášek! Objevení karmických zákonů v lidském životě i v kosmu se tak stalo zcela novým prvkem, který Rudolf Steiner lidstvu přinesl. „Tím tvoří výzkum v oblasti karmy a pronikání do podstaty a působení karmických mocností základ pro moderní duchovní vědu neboli anthroposofii,“ čteme v přednášce Sergeje O. Prokofjeva publikované v knížce *Karmické bádání Rudolfa Steinera*.

O opakovaném vtělení lidského ducha, nesmrtelného bytostného jádra člověka se Rudolf Steiner velmi obšírně vyjádřil ve svém významném díle nazvaném *Theosofie*. Bez rozlišení ducha a jeho obalu duše dochází k mylné představě, že člověk může být znovu z trestu zrozen v podobě zvířete, jak se to učí mimo jiné v Indii. Idea reinkarnace je tak na jedné straně zbytkem dávného myšlení (např. hinduismu), na straně druhé výsledkem tradic západních, počínaje Aristotelovou entelechejí a nevyjímaje ani křesťanství. To reprezentoval církevní otec Origenes a další křesťanští myslitelé, ovšem pouze do 6. století, kdy papežský edikt ideu reinkarnace označil za projev kacířství. Může se jevit paradoxem, že reinkarnační myšlenka má v podstatě křesťanský původ, neboť vychází z předpokladu, že základ lidského ducha byl v pradávnu stvořen božskými silami.

Novodobý duchovědný pohled na opakované životy je v důsledku vývoje vědomí, lidského já zcela odlišný od tradic východní spirituality. V současné době hrozby krajních poloh vidění světa - jednostranného racionalismu a idealismu - má pohled středu pro lidi hodnotu neocenitelného duchovního chleba života. Pomáhá totiž pochopit všechny záhady života jednotlivce i celého světa. Co se projevuje v lidských vlohách, sklonech nebo v tělesné konstituci, to je třeba hledat v dřívějších životech. Je proto nezbytné, aby o těchto skrytých skutečnostech byli poučeni jak waldorfští učitelé a anthroposofičtí lékaři, ale také všichni, kdo zastávají tzv. pomáhající profese.

Uznání myšlenky reinkarnace nemá nic společného s násilným nahlížením do minulých životů prostřednictvím různých praktik, které bez úsilím získané mravně-duchovní zralosti zasahují do složité struktury a vývoje lidské bytosti. Vědění, kdo člověk byl v minulých životech, získané pseudokulturními praktikami „přispěje v budoucnu jenom k úpadku lidstva“, soudí Sergej O. Prokofjev. Protiklad k tomu tvoří právě poznání karmických zákonů proměňující celý život člověka v posvátný obřad.

Idea opakovaných životů úzce souvisí s ideou lidského osudu, vždy však v závislosti na světovém názoru. „Plod osudu se tvoří ve světle boží moudrosti a dozrává v teple božské lásky mezi smrtí a novým zrozením konkrétní individuality,“ poeticky říká Walter

Bühler. Karma procházejíc mnoha inkarnacemi jedince, zobrazuje narušenou rovnováhu. Ve světle a lásce má však člověk pro obnovu této rovnováhy neustálou Kristovu pomoc, jak se povzbudivě říká Steiner. Karma totiž není neodvratný osud, fatum! Z každého života se něco vnáší do těch pozdějších. O těchto tématech pojednávají knihy *Projevy karmy*, *Jak působí zákon karmy*, *Tajemství prahu*, *Lukášovo evangelium* aj.

Plně porozumět karmě a reinkarnaci, nositelce naděje na vyrovnání všeho, co se v životě podařilo či nepodařilo, bude moci lidstvo až v daleké budoucnosti. I na předání této nauky se muselo čekat, až k tomu lidstvo dožrálo, soudí Steiner: „Mějme v patrnosti, že teprve v naší době se duše staly zralými, aby v sobě našly to, co nazýváme naukou o karmě a reinkarnaci. Kdyby byl v prvních stoletích někdo chtěl tuto nauku hlásat tak nezastřeně, jako se to děje dnes, bylo by to znamenalo, že požaduje od lidstva totéž, co bychom požadovali od rostliny, kdyby měl místo zeleného listu vykvést hned květ... Již Kristus zvěstoval zákon karmy, a to způsobem vhodným pro tehdejší zralost duše člověka - v podobě devíti blahoslavenství... Také v Lukášově evangeliu Nového zákona (6,20-23) se dočítáme: „Radujte se v ten den a veselte se, neboť je odplata vaše mnohá v duchovních světech.“ Nauka o karmě jako vyrovnání byla Ježíšem v kázání na hoře vyjádřena slovy, která vnášela do srdcí lidí jistotu, že „někdo, kdo v té nebo oné oblasti nějaký čas strádá, prožije vyrovnání“. Setkáme-li se s pochybnostmi či odmítáním myšlenky o reinkarnaci, je třeba si uvědomit, že teprve zralé duše ji mohou přijat jako plod moudrosti i jako nauku.

Zdraví a nemoc

Bytostný Steinerův zájem o všestranné blaho člověka jej dovedl k vážnému zájmu o problematiku zdraví a nemoci. V několika cyklech přednášek pro lékaře předal medicíně i farmacii ve spolupráci s lékařkou Itou Wegmannovou mnoho cenných impulzů shrnutých v knihách *O zdraví a nemoci*, *Duchovní věda a zdraví člověka* aj. Podobně jako Steinerova pedagogika i anthroposofická medicína je založena na celostním a vývojovém pohledu na člověka a v návaznosti na učení o karmě počítá i s karmickým onemocněním. Zde se může stát, že s vynaložením všeho úsilí změnit způsob života se tuto nemoc lze překonat a člověk se vyléčí. Nicméně karmě se nelze zcela vyhnout, je možné ji pouze jinam nasměrovat. Pro své vyrovnání si vždy karma najde novou příležitost. Ukazuje to mimo jiné osud Brandon Bays, autorky pozoruhodné knihy *Cesta*. Vyléčení sice dosáhla, ale nakonec ztratila téměř vše, co bylo oporou jejího života, manželství, domov a dočasně i

dceru.

Rudolf Steiner často poukazoval na příbuznost práce i poslání učitele a lékaře. Waldorfskou pedagogiku a anthroposofické lékařství spojují především pozitivní zkušenosti z využívání různých druhů tvořivé, zvláště umělecké činnosti: eurytmie, utváření řeči, působení barev a tónů, rozmanité výtvarné techniky, uplatňování rytmu ve všech činnostech a vůbec v životě. Jejich cílem je úsilí posilnit dárce životních sil, éterné tělo, které se v sobě ukládá jen to, co se děje v rytmu. Rytmus se tak stává jedním z nejvýznamnějších nástrojů zdravého života.

Význam budování zdraví shrnul Rudolf Steiner v těchto slovech: „To správné bude, svůj celý život tak utvářet, že lidé budou méně nemocnět, nebo že nemoci budou méně urputné. A budou méně urputné, když prostřednictvím takových drobností, jakými jsou různá jednoduchá cvičení, člověk posílí vliv já na tělo astrální, vliv těla astrálního na složku éternou a éterné tělo na tělo fyzické. Jde tedy o výchovu a sebevýchovu, jak ji nabízí i anthroposofie.“

Steiner, z velké části své bytosti umělec, nalézal právě v umění nezastupitelnou duchovní sílu pro veškerý lidský život, včetně léčení, výchovy a sebevýchovy: „Díky hudbě a umění jsem v sobě nacházel duševní vyrovnanost a hluboké vnitřní uspokojení,“ čteme v jeho životopise. Jinde pak říká: „V umění uvolňuje člověk ve světě spoutaného ducha. V umění hudebním pak ducha v něm samotném.“ Svědkem blízkosti ducha a hudebního umění byl pro něj např. skladatel Gustav Mahler, u nějž Steiner oceňoval „duchaplný způsob zdůraznění nadsmyslové stránky, kterou hudbou smyslově doplňoval“.

Cílem a smyslem terapie, výchovy i umělecké tvorby je odkrýt, rozvíjet a využívat skryté síly a potenciály člověka. Proto sama terapie v lékařství by neměla být jenom bojem s nemocí založeným na patogenezi, jak je tomu v běžné medicíně. Mělo by jít naopak o udržení, zlepšení a budování zdraví na základě salutogeneze (salus = zdraví, spása), jak o tom píše lékařka Michaela Glöcklerová v článku *Praktické důsledky výzkumu salutogeneze*, v časopise Okruh a střed č. 3/07.

Východiskem úspěchu pedagogiky i medicíny je harmonická součinnost tří duchovních složek člověka se složkou fyzickou, aby éterné tělo bylo pružné, astrální tělo vyrovnané a tíhnoucí k dobru a Já dostatečně silné. Zkušenosti Rudolfa Steinera, že „velká část nemocí pochází ze zvráceností, z poblouzení v astrálním těle“ připomínají léčenou metodu tzv. etikoterapie vyvinutou lékařem Ctiborem Bezděkem a osobitě uplatňovanou Vladimírem Vogeltanzem, který byl původně lékařem. V pohledu na porušení etických principů šel Rudolf Steiner mnohem hlouběji. Rozpoznal, že poškození astrálního těla v

důsledku požitků, žádostí, vášní, závislostí, nenávisti a neochoty odpouštět nemusí přivodit chorobné jevy ve fyzickém těle v témže životě, v němž k poškození došlo, ale až v životech následujících. Bez aplikace ideje opakovaných životů nelze dospět k nápravě mravního poškození jen tak snadno a s trvalým úspěchem. Podmínkou duchovního růstu a mravní zralosti je harmonické fungování všech složek lidské bytosti. Nositel bytostné zralosti člověka, jeho já může dospět do úrovně vyššího já, když se stane vládcem nad nižšími sklony a nositelem duchovního snažení. Jenom sebevýchovou se nižší já proměňuje a posouvá do vyšších úrovní. Přes duchovní já, životního ducha může dospět až ke stupni duchovního člověka. Je to úkol náročný a dlouhodobý, trvá i několik životů. Je však jedinou zárukou vyrovnání karmy a také úspěšného vývoje světa.

Duševní a jiná cvičení k oživení éterných sil

Obnovovat skryté síly člověka i v dospělosti a udržet součinnost všech bytostných složek pomáhají anthroposofii nabízená pestrá praktická cvičení Podněty pro práci na sobě rozpracoval přiměřeně dnešní době významný český anthroposof Jan Dostal v knížce *Šest základních cvičení*. Navazuje zde zejména na Steinerův spis *O poznávání vyšších světů* a „ukazuje cestu, jak proměnit a zlidštit společný život využitím vědomostí o nadmyslových oblastech, působících neviditelně ve viditelném světě.“ Jan Dostal předkládá náměty ke kontrole myšlenek, k ovládnutí vůle a harmonizaci citového života, k pozitivitě v myšlení, aby se ve všem hledal smysl a pozitivní stránka a nakonec k rozpouštění předsudků. Souhrn všech pěti cvičení vyústí k životnímu souladu. Obnovit skryté životní síly pomáhá rovněž Rudolfem Steinerem vytvořená umělecká řeč pohybem, eurytmie. Dále pak meditace a recitování průpovědí z *Duševního kalendáře*, *Osmi meditací*, *Meditace základního kamene*, *Meditativních veršů* aj., většinou v překladu Jana Dostala.

Jednou z nejpůsobivějších je báseň věnovaná osmiletému chlapci nazvaná „Za zvuků zvonů“:

Nadchni se krásou,
chraň v duši pravdu,
cti, co je vzácné,
služ věci dobra.
Pak věru dojdeš

v životě k cílům,
v činnosti k řádu,
v cítění k míru,
v myšlení k světlu.
A duši tvou prolne
důvěra silná
v působnost Boží
ve všem, co jest.
I kolkolem,
i v nitru tvém.

Vstup na pole esoteriky

Vztah k nadsmyslovému světu nedával Rudolf Steiner dlouho najevo, ačkoli již v mládí měl první duchovní zážitky. Jako dítě žil silně spojen s duchovním světem a tak se musel později učit v pozemském prostředí vědomě se orientovat. Esotericky začíná Rudolf Steiner bádát teprve na přelomu 19. a 20. století ve svých téměř čtyřiceti letech. Postupně buduje duchovní vědu inspirován originálním goethovským obrazným způsobem poznání, jak se odrazilo především v pohádce „O zeleném hadu a krásné Lilii“.

Důsledně celostní a vývojový pohled na člověka, v němž je mikrokosmicky obsažena evoluce makrokosmu vedl k rozpoznání a překročení limitů tenkrát rozšířeného duchovního hnutí spojeného s theosofickou společností. Její zakladatelkou byla ruská esoterička Helena Petrovna Blavatská, která sehrála v 19. století vskutku úlohu jakéhosi ledoborce prorážejícího převládající materialismus. Postupně se však přiklonila jednostranně k indické spirituální tradici. Vládoucí zde názor, že vše pozemské je iluze, mája, byl důsledkem přílišného zahledění do lidského nitra a takto zabraňoval všímat si palčivých pozemských otázek.

Na rozdíl od tohoto vývojově zastaralého pohledu byl esoterik Steiner otevřen potřebám odpovídajícím jeho době. Stále silněji v něm působící křesťanský impulz jej vedl ke kritickému odstupu k theosofii a následnému rozchodu i s theosofickou společností. Tento krok mu pak umožnil plně se věnovat vlastnímu duchovnímu bádání a práci pro nově založenou anthroposofickou společnost. Po roce 1945 byla i v Československu obnovena zemská anthroposofická společnost, později fungující pouze v ilegalitě. Byla obnovena až v roce 1990, kdy opět začala vydávat vlastní časopis Anthroposofické rozhledy.

První přednáška, kterou v nové společnosti Rudolf Steiner proslovil v roce 1913, nesla název *Bhagavadgíta a listy Pavlovy*. Téma bylo zvoleno záměrně, aby bylo zjevné, že rozchod s tehdejšími theosofy nemá nic společného s domnělým rozporem mezi východní a západní spiritualitou. Tento postoj se prokázal i v dalších přednáškách zveřejněných v knihách *Mystéria Východu a křesťanství*, *Okultní základy Bhagavadgíty*, *Východ ve světle západu* aj. Steinerovi se takto podařilo vytvořit z tradic křesťanské esoteriky syntézu východního a západního myšlení, moudrosti minulosti a budoucnosti. V Bhagavadgítě, v onom „velkém duchovním zpěvu zaznívajícím k nám z pradávného svatého orientálního starověku,“ v Krišnově nauce podávané žákovi Ardžunovi, byly obsaženy tři základní směry východního myšlení. Podobné tři proudy Rudolf Steiner objevil i ve své duchovní vědě, ovšem novým, době přiměřeným způsobem: „Vidíme, jak učení Orientu připravuje a v abstraktní formě podává to, co v konkrétnější podobě vystupuje tak podivuhodně v Pavlově křesťanství jako víra, láska a naděje.“ Mezi vznešenou Bhagavadgítou a prostými slovy Pavlových listů zasílaných prvním křesťanským obcím byl však zásadní rozdíl. Prastaré nauky se předávaly ústně jednotlivcům pro individuální růst. Pavel však vybízí k součinnosti celá společenství.

V souvislosti s esoterním způsobem poznání se objevují otázky, zda Rudolf Steiner byl či nebyl mystikem. Vyjádřit rozdíl a zároveň podobnost duchovnědného a mystického zření nebylo snadné ani pro něj samotného. Mystik se otevírá především citovým zážitkům, kdežto duchovnímu vědci jde spíše o „mystické“ myšlenkové prožívání duchovna. Pouhou citovou cestu k duchu Steiner proto odmítal. Věděl, že čím více mystik zesiluje svůj vnitřní život, tím více se vzdaluje objektivně existujícímu duchovému světu: „Nespatřoval jsem v mystice cestu ke světlu, ale spíše k duševní temnotě. Já jsem chtěl vytvářet ideje, které by poukazovaly na duchovnost podobně, jako ideje přírodovědecké poukazují na smyslové skutečnosti.“ Pro Rudolfa Steinera byl neviditelný svět duchový stejně reálný a myšlenkou poznatelný jako viditelný svět pozemský.

Gerhard Wehr ve své pozoruhodné knize *C. G. Jung a R. Steiner* cituje Steinerovu větu o jeho vztahu k mystice: „Svým vědomo-historickým způsobem nazírání byl Steiner uchráněn před pouhým přebíráním gnostických* myšlenek nebo před záměrem jejich restaurace... Jeho vysoké hodnocení myšlení a úsilí dostat přírodovědecké exaktnosti, jež sdílí s Jungem, chrání badatelskou cestu obou před sklouznutím do subjektivního mysticismu.“

* G. Wehr upozorňuje na rozdíl mezi „gnózí - poznáním, které proniká až k „hlubinám Božím“

(Nový zákon 1 K 2,10) a které „život věčný je“ (J 17, 3) a hlavní větví křesťanské církve odmítaným „gnosticismem“. Existuje i legitimní „gnóze křesťanství“, nadřazená postoji logickému, dokáže-li pronikat poznáním k náboženským skutečnostem. Odvolává se na Jeronýmova slova, že vědění a poznání odpoutané od víry, lásky a naděje nadouvá. Gnóze ohrožená tímto nadmutím odpovídá situaci člověka, který žije v napětí mezi milostí a svobodou.

Jednostranné podezřívání Steinera z gnosticizmu je v rozporu s jeho neúnavným úsilím usnadnit všem hledajícím poznání tajemství vyšších světů i s jeho touhou v lidech oživovat „lásku a mír, nejkrásnější (to) zrcadlení, jímž se na Zemi vyjadřuje, co k ní proudí shůry. Nástrojem, který vynáší na světlo poklady spirituálního života je anthroposofie. Tuto vědu používáme, abychom objasnili jednu Bhagavadgítu, jindy Lukášovo evangelium. V tom je velikost duchovní vědy, že je s to proniknout do každého pokladu, který je na duchovním poli lidstvu dán.“ Ve svém životopise *Má cesta životem* říká: „Poznání ducha, předurčené mé duši, se nyní (v roce 1900) plně stalo mou hlavní činností,“ a dále: „Můj cíl sdělovat obsah duchovního světa byl pro mé duševní založení nutností.“

Rosikrucianství a duchovní věda

Učení o poznávání duchovních skutečností rozvinul Steiner nejen s respektem k duchovní tradici východní, indické, buddhistické i předbuddhistické a hlavním proudům světových náboženství, ale především k odkazům evropským, hlavně pak rosikrucianským.

V komentáři z roku 1917 ke knize J. V. Andreae *Chymická svatba Christiana Rosenkreuze* i v dalších přednáškách a spisech ji oceňuje jako historickou zprávu o duchovním proudu v Evropě působícím od 15. století. Zaměřoval se na duchovní poznání sil, které vstupují do člověka z kosmu skrze intuici. Podobně jako je psáno v díle z roku 1459 i Rudolf Steiner poukazuje na rozdíl mezi hledačem ducha nepravým a pravým, postupujícím v nesobeckém duševním naladění. Nepravé hledání duchových skutečností je pro vývoj lidstva zhoubné, je překážkou osvobození se od instinktivních sil na cestě k vědomému zření. „Zážitky „chymické svatby“ staví mu (Christianovi Rosenkreuzovi) před duševní oko zánik starého a příchod nového způsobu poznání ducha... Má-li do nadsmyslového světa vstoupit plná síla lidského „já“, pak musí toto „já“ vnést do tohoto světa vlastní vědomí, stává se strážcem vlastního duševního života“ Přítomnost lidí s vědomím individuálního já činí sociální vztahy zdravými, protože do nich vnášejí harmonii

jako obraz harmonie v přírodě. (Rosikrucianství inspirovalo Rudolfa Steinera k tvorbě meditace s černým křížem a sedmi červenými růžemi.)

Veden rosikrucianskými impulzy položil Rudolf Steiner základy k obnovení esoterního křesťanství a k dalekosáhlému kristologickému bádání. O křesťanství v jeho kosmickém významu pro celé lidstvo pojednává v knihách *Křesťanství jako mystická skutečnost*, *Páté evangelium*, *Od Ježíše ke Kristu*, *Janovo evangelium*, *Lukášovo a také Markovo evangelium*, *Kristův impuls*, *Otčenáš* a v dalších spisech či přednáškách.

Vztah ke křesťanství hledal Rudolf Steiner dosti dlouho, protože ho nenacházel v žádném z tehdejších vyznání. Poznání podstaty a smyslu křesťanství získal až zřením v duchovém světě, nikoli pouze inspiracemi z gnostických a jiných starých nauk: „Ve svém duševním vývoji jsem v nejniterněji, nejvážněji slavnosti duchovně dospěl k mystériu Golgoty.“ V mysterijní události zmrtvýchvstání rozpoznal zásadní zlomovou událost v historii lidstva, která se už nikdy nemůže opakovat ve stejné podobě.

Prostoupen impulzem Krista Rudolf Steiner se cítil povinen takto se vyjádřit: „Duchovní věda nechce na místo křesťanství postavit něco jiného, ale chce jen pomoci, aby se křesťanství porozumělo hlouběji, niterněji...Duchovní vědou se nám ujasní, že bytost, kterou nazýváme Kristus, je nutno postavit do středu veškerého pozemského dění... Předkřesťanská náboženství překonáním svých jednostranností se stávají náboženstvím křesťanským.“

Již v roce 1916 v přednášce *Úkoly duchovní vědy* se Rudolf Steiner zamýšlel nad otázkou - tenkrát závažnou, protože byl katolickými teology napadán, že narušuje náboženské vyznání - jaký je poměr anthroposofie k náboženskému životu. S odvoláním na Tomáše Akvinského, který upozornil, že kromě základních pravd víry existují poznatky, k nimž může dospět lidské poznání, pravil: „Existence něčeho božsky-duchovního, které je tvůrcem, panovníkem, soudcem světa - to není pouze pravda víry, nýbrž poznání dosažitelné lidskými silami... Proto v kruzích duchovně-vědeckého názoru mohou žítí pospolitě nejrůznější vyznání v dokonalém míru a usilovati přitom o poznání duchovna tak, že náboženské přesvědčení jednotlivců není nikterak dotčeno. Rovněž není třeba, aby doznala újmy vroucnost jejich náboženského života, neb pěstění náboženského kultu.. Lidé odcizivše se materialistickými polopravdami náboženskému životu, mohou zabýváním se anthroposofií k němu naléztí opět přístup. I nelze tudíž tvrditi, že by duchovní věda jako taková byla náboženským vyznáním... Tak lze pochopiti, že anthroposofický názor světový člověka vskutku prohlubuje i vzhledem k předmětům náboženského života.“

Steiner rovněž upřímně usiloval pomoci lidem odkrývat to, co je v náboženských dokumentech skryté a často plně nepochopené, aby se předešlo nebezpečí, že lidstvo neporozumí hlubšímu významu Bible a proto ji ztratí. S tímto úmyslem se zamýšlí i nad známou trojicí biblických pravd: nad vírou, láskou a nadějí.

Mluví o *víře* v existenci a pomoc duchovního světa, osobního genia-anděla, ale též dobrých elementárních bytostí, duchů Země, především však o víře ve skryté neomezené možnosti každého člověka, ve smysluplnost a stálé zdokonalování života i přes omyly a velké překážky; také o bezpodmínečné víře ve svobodu jedince a jeho možnosti za života na Zemi, ale i po překročení prahu mezi smrtí a novým zrozením. Zdůrazněna je víra ve všudypřítomnou Kristovu sílu, kterou předal Zemi i všem lidem. V knize *Esoterní křesťanství* Steiner říká: „Víra představuje v duši člověka značné množství sil, které patří k životním (éterným) silám člověka... Duše vyprahne, zpusťne a zůstane sama, nemůže-li věřit.“

Mluví-li Steiner o *lásce*, zdůrazňuje její trpělivost, laskavost, nesobeckost, protože nehledá svůj prospěch. Láska věří a má naději, že vytrvá, jak pravil apoštol Pavel v listu Korintským a jak se dodnes uplatňuje ve všech odvětvích lidské činnosti prodchnutých myšlenkami anthroposofie. Láska je hlavní silou éterného, životního těla. Kdyby člověk nedokázal alespoň někoho nebo něco milovat, úplně by seschnul a nemohl dále žít.

Když Steiner hovoří o *naději*, upozorňuje, že její síly utvářejí fyzické tělo člověka, dodávající mu důvěru v budoucnost. Bez ní by nebyl schopen uskutečnit ani jediný čin. Současná pátá vývojová epocha je prostoupena nadějí, aby se lidstvo připravilo na šestou epochu slovanskou. Ta má být prodchnuta bratrstvím, byť to bude ještě ve vzdálené budoucnosti. Mluvíme-li o naději, myslíme na rozvoj člověka a posílení jeho individuálního já, aby dokázal přemáhat nižší sklony a stal se svobodným. Teprve skutečně svobodný člověk bude moci z vnitřní svobody a lásky, říká Steiner, uskutečnit v životě pradávnu Buddhovu osmičlennou stezku sebevýchovy.

V souladu s otevřeným vztahem ke křesťanství mohl Rudolf Steiner vyhovět žádosti několika katolických a evangelických kněží pomoci v úsilí o náboženskou obnovu. Prohlubující se spirituální prázdnota vyvolávala u mnoha lidí stále silněji potřebu nové duchovní opory, a to jak myšlenkové tak i obrazné, kultické, oporu kterou tehdejší církev už nedovedly poskytnout. Rudolf Steiner ochotně poskytl pomoc i radu kruhu iniciátorů náboženské obnovy prostřednictvím přednášek a kurzů. Jeho zásluhou mohla být v roce 1922 založena nová křesťanská církev Obec křesťanů, kde první Obřad posvěcení člověka založeném na svobodné cestě ke Kristu celebroul dr. Friedrich Rittelmeyer.

Východiskem nové spirituální teologie i hlubšího porozumění evangeliím se stala duchovní věda anthroposofie, jak o tom píše sám Rittelmeyer v knize *Moje životní setkání s Rudolfem Steinerem*. (V roce 1925 byla Obec křesťanů založena také v bývalém Československu a po období dvojího zákazu obnovena v roce 1990. Pražské centrum vydává čtvrtletník *Okruh a střed*, v němž publikují nejen členové obce a autoři místní, ale též anthroposofové, dokonce i ze zahraničí.)

Rudolf Steiner současně s podporou svobodné sakramentální kultické cesty k duchu vytyčil i jasnou dělící čáru oddělující jí od duchovní vědy vedoucí k novému zasvěcení. Podle Sergeje O. Prokofjeva „V antroposofickém smyslu můžeme hovořit o dvou kultických formách, které se v podstatě vzájemně doplňují, o kultu sakramentálním (svátostném), jak je celebrován v Obci křesťanů, a o tzv. „obráceném kultu“, který žije v anthroposofických skupinách jako část moderní cesty zasvěcení. Rozdíl spočívá v tom, že v prvním případě sestupují duchovní bytosti dolů a sou nadsmyslově přítomny kolem oltáře. V druhém případě vystupují lidé svým vědomým úsilím vzhůru k těmto bytostem.“

Novodobé zasvěcení

Základním spisem cesty k novému zasvěcení, tj. k bezpečné cestě k duchu je další významný Steinerův spis *O poznávání vyšších světů*. Zatímco vhléd do duchového světa byl kdysi zprostředkován jen vybranými zasvěcenci, dnes je umožněn každému člověku, pokud současně s mravním růstem dostatečně zjasní vlastní myšlení. „A teprve tehdy budu naplněn opravdovou vírou ve význam svého nitra, budu-li na své duševní bytosti pracovat takovým způsobem, jakoby by byla nejméně tak skutečná, jako všechno vnější. Musím dospět k přesvědčení, že můj cit a myšlenka má právě tak účinek jako jednání mé ruky,“ zdůrazňuje Steiner a zároveň varuje: „Zdokonalovat se neznamena, že člověk pečuje sobecky pouze o sebe. Neboť nedokonalý člověk je také nedokonalým služebníkem lidstva a světa. Celku sloužíme tím lépe, čím jsme dokonalejší.“ Duchovní školení je dle Steinera školením okultním skrytým v nitru člověka.

Jaké jsou závazné předpoklady duchovní sebevýchovy? Především je to důvěra ve vnitřní síly, ale též úcta a pokora. Velkou překážkou rozvoje vnitřních sil je sklon k odsuzování, přílišnému kritizování a především neochota i neschopnost odpouštět: „Potkám-li člověka a kárám-li jeho slabosti, připravuji se o sílu k vyššímu poznání. Jestliže se pokouším láskyplně zahloubat do jeho předností, sbírám takovou sílu.“ Další podmínkou úspěšné sebevýchovy je vnitřní klid. Ten získáme, dokážeme-li si najít denně

volnou chvíli a v ní se učíme rozeznávat podstatné od nepodstatného. Na cestě k duchu je také nutné studium myšlenek snesených „shůry“ duchovními badateli, v současné době především Rudolfem Steinerem. Meditativní čtení usnadňuje dospět postupně přes imaginaci a inspiraci až k intuici. Intenzivní vnitřní život se však nesmí dít na úkor každodenní práce a povinností v praktickém životě. Aby se tak nestalo, pomáhá zde vědomá bdělost, pozornost, jasné živé myšlení i schopnost pohotově a s jistotou se rozhodovat. Pro duchovně se rozvíjejícího člověka je závazné mít nesobecký vztah ke světu. To někdy může přivodit stav, jakoby člověk žil dvojitým životem. Ve svém životopise se Steiner svěřuje, že přes čilý společenský život mu jen málo lidí plně rozumělo, často proto zůstával ve svém srdci osamělý. Přesto však prohlásil: „Osvojil jsem si umění, jak s láskou chápat to, co se ani v nejmenším nesnažilo porozumět tomu, co jsem ve své duši choval já sám.“

Nesprávně se může také chápat vztah vegetářského stravování a duchovní cesty. Konstatuje-li Rudolf Steiner, že bezmasá strava tuto cestu usnadňuje, protože tolik nepřipoutává k Zemi, k hmotě, nemá to nic společného s jakýmkoli dogmatickým přesvědčováním o správné výživě. Říká proto: „Všechny otázky o něčem samospasitelném, o dogmatech nemají s podstatou duchovní vědy nic společného. Nechceme tím nebo oním způsobem člověku poroučet, chceme jen říci, jak se věci mají. Pak necht' si každý svůj život uspořádat tak, jak chce podle velkých zákonů bytí.“

Sociální trojčlennost - most mezi duchovním a životním polem

Co nejvíce velkého učitele tížilo po celý jeho život, byla otázka, proč se nedaří postavit most mezi duchovním pojetím života a řešením životně důležitých, především sociálních otázek. Lidé si zřejmě duchovno posunuli příliš daleko od běžného života. Smyslem duchovní vědy - anthroposofie naopak je sloužit nejen vyšší skutečností, ale i pozemskému životu: „Jestliže se opomene postavit most mezi oběma oblastmi života, pak člověk propadá jak v náboženském, mravním životě, tak i v sociálním myšlení do pouhého blouznění, vzdáleného každodenní pravé skutečnosti, které se pak vymstí. Bez osvojení si sociálního myšlení vyznívá snaha pomáhat bližním a žít s nimi v pravém lidském soužití na prázdno.“ Tato slova dosvědčují Steinerovo silné sociální cítění a obětavou snahu pomáhat rozvíjet myšlení dělníků, kterým přednesl celé cykly přednášek. Téměř prorockými se později stala tato jeho slova: „Kdyby tehdy více nepředpojatých lidí sledovalo se zájmem dělnické hnutí, a kdyby jednali s proletariátem s porozuměním, pak

by se toto hnutí rozvíjelo docela jinak.“

V úvahách a článcích o sociálních otázkách Steiner už před sto lety pochopil, že hospodářská sféra nedokáže podpořit pravdu, pokud z toho nemá zisk. Hnací silou hospodářského života proto nemůže být egoismus, ale hodnota práce samé. Již v roce 1906 formuluje nový, tzv. základní sociální zákon: „Blaho společenství spolupracujících lidí je o to větší, čím méně jednotlivec si nárokuje výsledky svého výkonu, čím více z něj odevzdá svým spolupracovníkům a o co více jeho vlastní potřeby nejsou uspokojovány z jeho výkonu, nýbrž z výkonu druhých. Všechna zařízení uvnitř společnosti lidí, která tomuto zákonu odporují, musí při delším trvání někde vyvolat bídu a nouzi.“ Z toho nutně vyplynulo, že práce a mzda jsou dvě rozličné skutečnosti.

Řešením otázky, jak má být společnost uspořádána, aby se základní sociální zákon mohl uskutečnit, dospěl Rudolf Steiner k ideji sociální trojčlennosti, jak se o tom dočítáme mimo jiné v knize *Hlavní body sociální otázky*. Osobitým způsobem oživil tři archetypální ideály hlásané, avšak neuskutečněné francouzskou revolucí. Tyto ideály byly uvedeny do odpovídajícího vztahu k jednotlivým ze tří základních oblastí společnosti: ideál svobody s oblastí kulturně-duchovní, ideál rovnosti s oblastí politicko-právní a v oblasti ekonomicko-výrobní má platit ideál bratrství. Nejen pro Rudolfa Steinera, ale pro nejbližší budoucnost lidstvo bylo tragické, že impulzy pro nové sociální uspořádání společnosti tehdy nebyly pochopeny. V roce 1924 pak Rudolf Steiner mluví o karmě celého lidstva, o temném mraku nad Evropou jako důsledku nezájmu lidí o věci společné, především však duchovní.

Nyní, teprve po sto letech, dochází k postupné renesanci Steinerových impulzů na poli sociálním a též k jejich určitému rozvoji přiměřeně novým poměrům. I když se nauka o sociální trojčlennosti ve velkém zatím neuskutečnila, realizuje se v menších, převážně anthroposofických společenstvích a iniciativách. Je tomu tak např. v Českých Kopistech v prvním domově pro postižené, tzv. camphillu. Zde se realizují i další anthroposofické impulzy, především biodynamické zemědělství. Camphillské hnutí založil ve Skotsku v první polovině 20. století lékař Karel König, což je dokladem, jak se anthroposofie stala ve světě východiskem mnoha nových aktivit a iniciativ. O tom, jak je tomu s těmito iniciativami u nás informuje kniha Průvodce českou anthroposofií. V zahraničí se myšlenky sociální trojčlennosti včetně základního sociálního zákona pokoušejí zavádět již i větší podniky. Ozývají se též výzvy k zavedení tzv. základního příjmu pro každého bez ohledu na to, zda pracuje nebo nikoli. Otázkami sociálního charakteru se v poslední době intenzivně zabývá iniciativní skupina v Obci křesťanů v Praze.

Úkoly michaelské doby

Poslední léta svého života Rudolf Steiner věnoval velkou pozornost bádání o úkolech současné michaelské doby vedené od roku 1879 archandělem Michaellem, reprezentantem slunečních sil Krista. Každému po sobě následujícímu věku náleží zvláštní úkoly právě v důsledku působení jednoho ze sedmi archandělů, duchů času, jejichž vedení trvá vždy necelých čtyři sta let. Michael se ujímá znovu své vlády v době, kdy po 5 tisících letech končí tzv. kalijuga, temná doba. Dokonce i v průběhu vlády ostatních šesti archandělů vždy zůstával průvodcem lidstva, aby je uchránil před hrozícím ztvrdnutím, zapomenutím se v hmotě. Drak, s nímž bojuje, je symbolem síly, která člověka pudí k hmotě, když ztrácí vztah k božství. Úkolem michaelské doby je opětovné úsilí o poznání viditelných i neviditelných skutečností a rozvinutým poznáním se otevírat skrytým světovým tajemstvím. Michaelův duch však může plně působit pouze za předpokladu svobodného myšlení, které je naplněno teplem lásky se schopností poznávat Zemi i celý vesmír. Říká k tomu Rudolf Steiner: „Michaelovy síly se nemohou vydobýt nějakým druhem pasivity kdyby to byla pasivní modlitba. Tyto síly Michaelovy se dají dobýt jedině tím, že člověk svým láskyplným chtěním učiní sebe nástrojem božsky- duchovní síly. Tyto síly nechtějí, aby je člověk horoucně prosil, ty chtějí, aby se s nimi spojil. To může, když nauky o duchovním světě přijímá s vnitřní energií... když spoluprožívá průběh celého roku, když spolu s pokračující přírodou postoupí ve svém životě o kus dále... Nebude jen pociťovat svoje stárnutí, ale spolu pociťovat proměňování přírody jako svůj osud... Stane se větším ve své bytosti, když se bude moci jako svobodná bytost obětavě vylévat do kosmu.“ Pro meditaci zanechal Steiner i tuto krátkou průpověď: „Mocný archanděli Michaeli, pod tvou ochranu se odevzdáváme, s tvým vedením se spojujeme všemi silami svého srdce, aby tento den byl obrazem Boží vůle nesoucí náš osud.“

Když se na podzim blíží svátek Michaelův, člověk by se měl naučit tuto slavnost světit tím, že ji využije k přemáhání vnitřních úzkostí a naopak k posílení vnitřní iniciativy, síly a odvahy. Tato slavnost se stane svátkem nesobeckého sebe- vědomí, sděluje ve své *Michaelské imaginaci* z roku 1923 Rudolf Steiner. V důsledku hlubokého vnoření se do poselství Michaela vykonal pak ještě na sklonku svého života významný čin založením Svobodné vysoké školy duchovní vědy jako školy Michaelovy se sídlem v Goetheanu. Pro její první třídu ještě stačil vytvořit příslušné meditativní texty.

Bohatství obsažené v díle Rudolfa Steinera je převeliké, během jednoho života člověka téměř nezvládnutelné. Kdo však měl možnost a dostalo se mu milosti se s ním přece jen do

určité míry seznámit a s jasnou myslí a nadšeným srdcem nechat se jím prostoupit, ten se musí s podivem ptát: Proč se oficiální vědecká obec i velké církve staví nedůvěřivě, dokonce až odmítavě k velkému, ne-li převratnému dílu Rudolfa Steinera? Odpověď můžeme vyvodit z historické zkušenosti, že duchovní pokrok přece musel v každé době bojovat proti starým předsudkům. A tak spolu s Rudolfem Steinerem věříme, že „stejně tak jako vstoupilo nové přírodovědecké vědění do kultury lidstva tenkrát v době Koperníka, Galileiho, Giordana Bruna, vstoupí i nové duchovní vědění jednou do celé kultury lidstva. Pravda má síly, které ji vždy dopomohou k vítězství nad všemi odporujícími silami.“ Přes všechny předsudky je Steinerova věda o člověku prakticky ověřována ve všech oblastech lidského života. Proto ani ti nejzavilejší kritici nemohou nevidět její plody obohacující lidstvo v celém světě a podporující jeho progresivní vývoj.